

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL ENFORCEMENT LAW

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-40-22>

УДК 343.9.01:343.9(477)

КОЛОДЯЖНИЙ М. Г.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу кримінологічних досліджень

E-mail: mkolodyazhny@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2149-9165>

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
м. Харків, вул. Григорія Сковороди, 49

КРИМІНОЛОГІЧНА ДОКТРИНА ЯК КОМПЛЕКС
КРИМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* У статті з використання результатів емпіричного та теоретичного дослідження розглянуто малодосліджену у галузі кримінологічної науки проблему комплексності через пізнання кримінологічної доктрини як ключового комплексу кримінологічної системи України. Наводиться низка аргументів щодо обґрунтування актуальності питань, які вивчаються. Фрагментарність пізнання зазначеної проблематики визначається через обмежене міждисциплінарне (міжгалузеве) трактування поняття комплексності як у сфері правової науки загалом, так й у кримінології, зокрема. Мета дослідження полягає у дослідженні зовнішньосистемних та внутрішньосистемних характеристик комплексності кримінологічної теорії як окремого рівня кримінологічної системи України. Результати дослідження спираються на діалектичний метод, його окремі принципи, закони та категорії. В основі концептуалізації проблеми комплексності у галузі кримінологічної науки перебуває загальнонаукова методологія системного підходу.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Комплексний характер кримінологічної доктрини розкритий шляхом: проведення дискусії на предмет розгляду кримінології як «комплексної» науки; вираження міжсистемних зв'язків кримінології з іншими науками кримінально-правового блоку; наведення аргументів на користь ідеї про системний характер злочинності; наукового опису внутрішньосистемної повноти кримінологічної доктрини за усіма елементами предмету кримінології; оцінки традиційних уявлень про обсяг предмету кримінологічної науки тощо.

Висновок. Обґрунтовано, що: пізнання комплексності можливе за допомогою кримінологічної системи України; кримінологічна доктрина – базис такого системного об'єкту; кримінологія не є комплексною наукою; злочинність є соціальною системою; класичний предмет кримінологічної науки має розширитись.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *комплексність, комплексний підхід, кримінологічна доктрина, кримінологічна теорія, кримінологічна система.*

Як цитувати: Колодяжний М. Г. Кримінологічна доктрина як комплекс кримінологічної системи України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право».* 2025. Вип. 40. С. 200-208. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-40-22>

In cites: M. G. Kolodyazhny (2025). Criminological doctrine as a complex of the criminological system of Ukraine. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law",* (40), P. 200-208. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-40-22> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Правова наука загалом та кримінологія, зокрема, широко оперує поняттям комплексності. Останнє перебуває в основі так званого комплексного підходу. Класичний погляд на комплексність зводиться до міждисциплінарного (міжгалузевого) дослідження відповідної наукової проблеми. Разом із тим комплексність може мати не лише зовнішньосистемний, а й, головним чином, внутрішньосистемний прояв.

Ця теза обґрунтовується результатами здійсненого емпіричного дослідження. Зокрема, експертне опитування за допомогою спеціальної Google-форми протягом травня-червня

2025 р. 27 провідних учених України у галузі наук кримінально-правового циклу показало, що 66,7 % з них на запитання «Як Ви розумієте комплексний підхід у кримінологічному дослідженні?» указали на можливість одночасного і міждисциплінарного дослідження наукової проблеми, і її всебічного вивчення у межах однієї науки.

Застосування загальнонаукової методології системного підходу до пізнання кримінологічної комплексності спрямовує її розкриття за допомогою спеціального системного об'єкту. Таким пропонується вважати кримінологічну систему України.

Це положення аналогічно верифікується результатами указанного вище експертного опитування. Так, на запитання: «Чи допускаєте Ви розкриття комплексності шляхом поглибленого дослідження окремих комплексів кримінологічної системи України (внутрішньосистемний прояв комплексності)» ствердно відповіла така ж сама (66,7 %) питома вага респондентів.

Кримінологічна система України складається з кількох шарів у виді: кримінологічної доктрини, кримінологічного законодавства, кримінологічної політики, кримінологічного світогляду (правосвідомість та правова культура громадян), кримінології як навчальної дисципліни, кримінологічної діяльності (практика запобігання, прогнозування злочинності, а також розробка заходів її стратегування, програмування та планування). З урахуванням того, що основу умовної піраміди кримінологічної системи утворює комплекс кримінологічної доктрини, тобто теорії науки про злочинність, виникає необхідність у її більш докладному вивченні на предмет з'ясування її змісту, повноти та окремих кількісно-якісних системних параметрів.

Стан наукового дослідження теми. В українській кримінологічній науці на теперішній час відсутні спеціальні ґрунтовні дослідження, присвячені проблемі комплексності або застосуванню комплексного підходу в теорії та практиці запобігання явищу кримінальної протиправності. Основний науковий дискурс відбувається лише навколо приватних аспектів комплексності та системності. Їх вивчення здійснювали такі українські вчені у галузі наук кримінально-правового циклу, як: А. Бабенко, О. Бандурка, В. Батиргареєва, В. Борисов, В. Василевич, В. Ворожбіт-Горбатюк, В. Голіна, Б. Головкін, О. Джу́жа, В. Дрьомін, О. Житний, А. Закалюк, А. Зелінський, О. Костенко, О. Литвинов, О. Маноха, С. Нежурбіда, В. Оболенцев, Ю. Орлов, Н. Орловська, В. Туляков, О. Храпцов, В. Ша́кун та деякі ін. Попри це слід констатувати, що наразі у кримінологічній науці відсутнє цілісне уявлення про комплексність, її сутність, зовнішній та внутрішній функціональний прояв на усіх рівнях кримінологічної системи України, включаючи кримінологічну доктрину.

Мета дослідження – пізнання зовнішньо- та внутрішньосистемних характеристик комплексності кримінологічної теорії як окремого рівня кримінологічної системи України.

Основні результати дослідження. Здійснення поставленої наукової задачі передбачає звернення уваги щонайменше на такі аспекти,

які мають відношення до предмету цього дослідження, зокрема: а) висловлення авторської позиції про розгляд кримінології як «комплексної» науки; б) визначення у зв'язку із цим місця кримінології у системі наук кримінально-правового циклу; в) обґрунтування ідеї про системний характер злочинності, виходячи із базування представленого дослідження на загальнонауковій методології системного підходу; г) демонстрація багатоеlementного характеру комплексу кримінологічної доктрини за усіма складовими предмету кримінологічної науки; д) надання відповідних суджень щодо оцінки сучасних усталених уявлень про обсяг предмету кримінології тощо.

Особливої уваги заслуговує наукова проблема щодо (не)віднесення кримінології до «комплексних» наук. Ознайомлення з літературою дає підстави для виділення двох діаметрально протилежних позицій. Перша група авторів (І. Даньшин, О. Джу́жа, Ю. Іванов, О. Кальман, О. Костенко, Ю. Нікітін, В. Ша́кун та ін.) називає кримінологію саме комплексною, іноді міжгалузевою, наукою. Подібний підхід ґрунтується на розумінні зовнішнього вираження комплексного характеру кримінологічної науки. У цьому випадку йдеться про використання кримінологією знань і результатів досліджень інших споріднених галузей знання.

Друга група авторів сходиться на «некомплексному» характері кримінології, тобто з визнанням її наукової самостійності (І. Богатирьов, В. Голіна, Б. Головкін, А. Закалюк та ін.). Дуже чітко таку позицію обґрунтував саме А. Закалюк, навівши кілька принципових аргументів: а) не бажано до визначення поняття науки включати складові її предмета; б) уведення до визначення науки кримінології ознаки «комплексна» нічого не додає до розуміння її змісту; в) те, що у поясненні природи злочинних проявів особи кримінологія використовує знання з деяких природничих наук, не виводить її за межі суспільних наук в якусь «комплексну» сферу. Підсумовуючи, учений доходить висновку, що кримінологія є самостійною теоретико-прикладною суспільною наукою про злочинність, а ще ширше – про її природу, сутність, закономірності виникнення, суспільного прояву та запобігання [1, с. 20]. Подібна позиція повністю підтримується.

Констатація кримінології як «комплексної» науки ставить під сумнів її самостійність, самодостатність й методологічну свободу у вивченні проблеми злочинності. Характеристика комплексності підходить хіба що для опису багатоеlementного комплексу криміно-

логічної доктрини. За такою логікою будь-яку або принаймні більшість галузей наукового знання можна назвати комплексними хоча б з огляду на універсальний діалектичний зв'язок усього суцього, включаючи тісний зв'язок і взаємовплив різних наук одна на одну. Адже не буває наук, які б розвивались ізольовано, у певному науковому вакуумі, оскільки це, як мінімум, не сприяє науковому обміну та динамічному приросту наукового знання. У цьому зв'язку для кримінологічної науки більш логічною, справедливою та методологічно виправданою її характеристикою буде як самостійної науки з власним унікальним предметом вивчення та специфічним методом. Особливість останнього і полягає у залученні методів інших наук для здійснення завдань, покладених на кримінологію. Саме в такій характеристиці й виражається комплексність кримінології.

До цього питання тісно прилягає проблема розгляду комплексності крізь призму міжсистемних зв'язків кримінології із системою наук кримінально-правового блоку. Тут аналогічно відсутнє єдине розуміння місця кримінології при взаємодії з науками, що вивчають інші боки проблеми злочинності. Обстоюється позиція, що класично-архаїчний погляд на кримінологію як «молодшу сестру» кримінального права не витримує жодної критики. В українській правовій науці, на жаль, є прояви необґрунтованого ставлення до кримінології крізь призму її внутрішньогалузевої меншовартості. У наукових кулуарах та на сторінках наукових праць окремих дослідників можна спостерігати недовірливу оцінку кримінологічного знання та здобутків учених-кримінологів. Так бути не може априорі як з огляду на самостійний характер кримінологічної науки, так і на її особливе місце у системі наук кримінально-правового циклу.

Система наук кримінально-правового циклу має ознаки емуляції [2], тобто певної конкуренції між її складовими. Такими є інші підсистеми: кримінологічна, кримінально-правова, кримінально-процесуальна, криміналістична, кримінально-виконавча. Найбільші емуляційні процеси відбуваються між кримінально-правовою та кримінологічною системами. Вони, виходячи із результатів окремих досліджень, конкурують за лідерство щодо власної системно-галузевої значущості у справі запобігання злочинності репресивними і нерепресивними заходами, відповідно.

Кримінологічна наука є на теперішній час самостійною фундаментальною наукою про злочинність, що динамічно розвивається у світі та в Україні, постійно поповнює свій ме-

тодологічний, емпіричний, теоретичний, у тому числі категоріально-понятійний, арсенал, розширює праксеологічну базу новими стратегіями у впливі на складні об'єкти запобіжної діяльності. Комплексність проявляється у дуже тісному міждисциплінарному (зовнішньо-системному) зв'язку кримінального права і кримінології, оперування ними частково схожим категоріально-понятійним апаратом, що не виключає самостійний, і, головне, фундаментальний характер цих двох наук. При цьому у кримінологічній науці є більш вираженою прикладна складова через виконання цією галуззю знання її центральних праксеологічних та прогностичних функцій [3, с. 803, 804]. Визнаючи вагому роль науки кримінального права в системі наук кримінально-правового циклу, однозначний «базовий» її характер для кримінологічної науки піддається обґрунтованому сумніву. У цьому зв'язку більш справедливою буде констатація тісного теоретико-прикладного зв'язку кримінології як з кримінальним правом, так з іншими науками кримінально-правового блоку.

Наступний аспект комплексності пов'язується із необхідністю розгляду елементного складу комплексу кримінологічної доктрини. Традиційно основу предмету кримінологічної науки складають такі складові, як: злочинність та її прояви; особа злочинця; детермінація злочинності; запобігання злочинності. При розгляді злочинності особливої актуальності набуває розгляд питання щодо її (не)віднесення до системи. Адже системний підхід перебуває в основі дослідження проблеми комплексності. При вирішенні проблеми розгляду злочинності як певної соціальної системи чітко викристалізовується два діаметрально протилежних підходи. Перша група науковців, вважає, що злочинність не є системою (В. Голіна, О. Кулик, І. Рущенко, Н. Сметаніна, Л. Шепеленко). Друга група вчених наполягає на системному характері злочинності (О. Бандурка, Б. Головкін, Л. Давиденко, А. Закалюк, А. Зелінський, О. Маноха, В. Оболенцев, В. Шакун). Більш обґрунтованою вважається саме остання позиція.

В основі обґрунтування злочинності як системи перебуває онтологічне положення про всезагальний діалектичний зв'язок усього суцього. Це означає, що між усіма соціальними явищами і процесами існують ті або інші спільні системні зв'язки. Одні з них є яскраво вираженими, а інші – менш помітними для наукового спостереження. Аналогічно й у ситуації з віднесенням злочинності до системного об'єкту. З урахуванням синергетичних соці-

альних закономірностей та нелінійних (малопомітних) взаємодій (інтерацій) твердження про системний характер злочинності стає більш очевидним. У сотень тисяч правопорушень, що відбуваються щороку у державі, на перший погляд, немає чітких зв'язків: вони вчиняються у різний період часу, на різних територіях, різними правопорушниками, проти різних потерпілих. Однак неможна відкидати ідеї про наявність спільного знаменника, тієї матерії (енергії), що їх об'єднує у певних системних межах. Такими можуть бути деформації суспільної, групової та індивідуальної правосвідомості, безкарність більшої частини осіб, які не притягнуті до юридичної відповідальності за вчинене правопорушення лише з причин, що від них не залежать (різні види латентності) й нарешті – бажання незаконного збагачення (корисливі правопорушення), прояв зверхності й домінантності над більш слабким (насильницькі правопорушення), егоїзм, зумовлений переслідуванням власних, а не суспільних інтересів (військові та ін. правопорушення). Вже не говорячи про частково обґрунтовану біологічну схильність до протиправної поведінки. У жодному разі не критикуючи шановних опонентів системного характеру злочинності, виникає необхідність у прояві більш прискіпливої уваги до висловлених суджень.

На самостійний характер кримінології, яка відзначається яскравим проявом комплексності знань про злочинність, указує, окрім іншого, власний категоріально-понятійний апарат, який відбиває предметну специфіку цієї науки. Так, для кожного елемента предмету кримінології застосовуються різні поняття. Доволі широкий їх набір використовується при дослідженні кількісно-якісних показників злочинності: рівень злочинності, рівень судимості, коефіцієнти, латентність, структура, динаміка, географія, топографія, екологія, «ціна», соціальні наслідки та ін. У цьому зв'язку підтримується позиція В. Батиргарєєвої про те, що повну картину про злочинність, зокрема рецидивну, можна отримати лише при комплексному аналізі статистичних даних правоохоронних органів та відомостей, отриманих емпіричним шляхом під час проведення наукових досліджень [4, с. 482-486].

Тобто поєднання низки усталених кількісно-якісних показників представляють собою комплексний кримінологічний інструментарій.

Його застосування дозволяє оцінити стан злочинності та основні її параметри у

територіально-часовій системі координат за умовним принципом «злочинність тут і зараз».

Особа злочинця – наступний елемент предмету кримінологічної науки. Комплексний характер наукової проблеми особи злочинця виражається передусім у дослідженні різних боків особи, винної у вчиненні певного суспільно небезпечного діяння, багатьма галузями знання: від наук кримінально-правового блоку – до соціології, психології, педагогіки, біології, генетики та ін. У цьому зв'язку підтримується позиція В. Борисова, який зазначив, що більш ширше коло соціально значущих якостей особи, яка вчинила злочин, утворює поняття «особа злочинця» порівняно з обмеженим переліком рис злочинця, які мають значення для складу злочину [5, с. 472]. Тобто цими словами фактично визнається той факт, що серед наук кримінально-правового циклу жодна з них не вивчає так комплексно й різносторонньо особу злочинця, як це робить саме кримінологічна наука.

Комплекс знань про особу злочинця утворений такими складовими, як: структура особи злочинця; співвідношення соціального та біологічного боків в особі, яка вчинила кримінальне правопорушення; класифікація і типологія злочинців тощо. Складність цього комплексу пояснюється необхідністю формування не лише загального уявлення про всіх злочинців, для чого існує поняття типового кримінологічного портрету особи злочинця. Цей комплекс включає також кримінологічно значущу інформацію про винних, які вчинили окремі види і групи кримінальних правопорушень.

Комплексність має яскравий прояв й за таким елементом предмету кримінологічної науки, як детермінація злочинності. Ученими наголошується, що детермінація певного соціального феномену є не лише складною та багаторівневою, а й комплексною [1, с. 184]; вплив різних факторів на злочинність має саме комплексний характер [6, с. 128].

Для якнайповнішої характеристики детермінації злочинності у кримінологічній доктрині використовується категоріально-понятійний комплекс, який включає: детермінанти, причини, умови, криміногенні чинники, фактори, кореляти, негативні обставини та ін. У кримінологічних дослідженнях також набуло широкого застосування поняття детермінаційних комплексів [7, с. 175–229; 8; 9].

Комплексний характер детермінації злочинності виражається через її складність та багаточаровість. Це зумовлено:

а) її рівнями, утворених діалектично пов'язаними комплексами детермінантів всієї злочинності, її видів і груп та окремих кримінальних правопорушень;

б) наявністю багатьох детермінаційних комплексів, що відрізняються за своїм змістом (соціальні, економічні, політичні, правові, культурні, соціально-психологічні, організаційно-управлінські, інформаційні, технічні та ін.);

в) багатоелементним характером у межах кожного комплексу кримінологічних детермінантів, які зумовлюють учинення тих або інших кримінальних правопорушень;

г) нелінійним характером внутрішньо-комплексної, внутрішньосистемної (міжкомплексної) та міжсистемної інтеракції між елементами кримінологічної детермінації злочинності. Саме через нелінійність та емерджентний характер детермінації злочинності науковцям та правоохоронцям іноді доволі важко пояснити збільшення рівня та зміну характеру кримінальної протиправності. Ця властивість може перебувати в основі «вічного» характеру злочинності, її системної складності, нестабільності та фактичної неможливості надання точних кримінологічних прогнозів щодо її розвитку у часі та просторі.

Основним елементом кримінологічної доктрини є запобігання злочинності. У літературі воно іноді називається завершальним комплексом (підсистемою) предмету кримінології [10]. Теорія запобігання злочинності також побудована з комплексів знання, що відбивають рівні, масштаб, зміст, об'єкти, суб'єкти та деякі інші параметри запобіжної діяльності. За рівнем можна виділити окремі та доволі великі за обсягом комплекси запобігання, яке у кримінологічній літературі прийнято називати «загальносоціальним», «спеціально-кримінологічним» та індивідуальним. Окремий комплекс утворюють заходи віктимологічної профілактики.

За масштабом запобігання буває: національним, регіональним, локальним. За змістом можна виділити комплекси запобіжних заходів соціального, економічного, політичного, правового, культурного, соціально-психологічного, організаційно-управлінського, інформаційного, технічного та ін. характеру. Ці комплекси фактично спрямовані на повне або часткове усунення детермінаційних комплексів відповідної етіології. Це вказує на дуже тісний міжсистемний зв'язок детермінаційного комплексу, який входить до структури системи злочинності, із комплексом кримінологічної діяльності як рівня кримінологічної системи. Подібний взаємовплив відповідає

одному із законів діалектики у виді єдності та боротьби протилежностей.

За об'єктами запобіжного впливу доречно указати на відповідні комплекси, що відрізняються за: походженням (матеріальні та духовні); природою (соціальні, правові, психогенні) [3, с. 196, 197]; часом формування (є постійними супутниками соціуму, з'явилися умовно 1-5-10 років тому, вже частково сформовані та продовжують цей процес); сферою відносин (наприклад, соціальна, економічна, фінансова, інформаційна, культурно-виховна, правоохоронна, земельна, банківська та багато ін.); ступенем інтенсивності прояву власних властивостей (умовно низько-, середньо- й високоінтенсивні); поширеністю (умовно слабо-, помірно- й широкопоширені); глибиною криміногенності (умовно низько-, середньо- й висококриміногенні); ступенем динамічності від зовнішнього запобіжного впливу (умовно низько-, помірно- та високодинамічні); латентністю криміногенного змісту (умовно низько-, середньо- й високолатентні) тощо.

За суб'єктами виокремлюються комплекси запобіжних заходів, що здійснюються у межах компетенції: державних і недержавних інституцій; органів державної влади й органів місцевого самоврядування; органів, що належать до законодавчої, виконавчої або судової гілок влади та ін.

Виходячи із сутності цілісності у парадигмі системного підходу, вона (цілісність) згідно із аристотелівськими категоріями актуального та потенційного має, відповідно, знання наявне, тобто актуальне на теперішній час, та знання потенційне, яке може сформуватись через деякий час.

Грунтуючись на цьому методологічному положенні, а також беручи до уваги відкритий та динамічний характер кримінологічної системи України, можна сформулювати судження про можливість включення до комплексу кримінологічної доктрини додаткових елементів. Вони є потенційними (існуючими у наукових розробках і припущеннях) складовими предмету кримінологічної науки.

Попри те, що комплекс перелічених вище елементів предмету кримінології є більш-менш усталеним, це не означає, що він має залишатись таким і у подальшому.

Наповнення комплексу предмету кримінологічного знання має відбуватись природним шляхом відповідно до темпів людського прогресу, трансформації соціальних процесів та модернізації сучасного глобалізованого світу. Тобто предмет кримінології може і у перспективі повинен розширитись.

З урахуванням вищевикладеного, можна допустити розширення предмету кримінологічної науки щонайменше такими елементами, як:

а) жертва кримінальних правопорушень. На значущості кримінологічного дослідження жертви злочинів справедливо наполягає В. Туляков. Комплексний характер пізнання жертви злочинів, на його переконання, виявляється у її пов'язаності з формальними межами кримінально-правових явищ, можливості її «наскрізного» вивчення на підставі міждисциплінарного підходу, а також з урахуванням її статусних, поведінкових й нормативно-правових основ [10, с.11, 14]. Річ у тім, що комплексний характер дослідження проблеми запобігання тому чи іншому виду кримінальних правопорушень передбачає, окрім іншого, всебічне віктимологічне вивчення осіб, які потерпіли або мають високі шанси потерпіти від таких правопорушень. Для цього потребує обізнаність про комплекс віктимологічно значущих відомостей, що стосуються: віктимологічної характеристики жертв правопорушень, особливостей їх віктимної поведінки та багато ін. Віктимологічний аналіз та узагальнення такої інформації спрощує пошук відповідей на такі непрості запитання: Чому певні особи стали жертвою злочину? Як забезпечити громадян та зменшити їх шанси перетворитись на жертву відповідного правопорушення? тощо;

б) прогнозування злочинності – наявність цього елементу в об'єкті предмету кримінології зумовлюється важливістю виконання кримінологічною наукою її невід'ємної прогностичної функції. Вона є яскравим атрибутом кримінологічного знання, який відбиває прикладний характер кримінології;

в) стратегування, програмування і планування заходів запобігання злочинності – без них фактично неможливо оцінювати необхідний ресурсний, кадровий та інший необхідний потенціал для успішного запобігання явищу кримінальної протиправності на системних і комплексних засадах у коротко- й середньостроковій перспективі. Насправді як прогнозування, так і тим більше програмування (планування), не є новинками для суб'єктів правозастосування. Ці два кримінологічні напрями фактично є умовами для ефективного запобігання злочинності в Україні у повоєнний період, коли ця діяльність має урахувати нові соціальні ризики та загрози для кримінологічної безпеки, а також захисту прав і свобод громадян.

На теперішній час розвиток комплексу кримінологічної доктрини відбувається імпу-

льсивно, частково хаотично шляхом рефлексії кримінологічної теорії та ті або інші соціальні трансформації та зміну умов оборонно-безпекового (російсько-українська війна), суспільно-політичного (революції, масові заворушення населення), соціально-економічного (страйки та інші мирні зібрання представників різних професій, які незадоволені рівнем їх грошового та соціального забезпечення) і навіть епідеміологічного (пандемія COVID-19) характеру. За таких обставин, значущість яких гіперболічно зростає на певний період часу, розвиток теорії може бути незбалансованим й прагнути до об'єктивно вимушеного дослідження одних соціальних проблем з ігноруванням інших аспектів кримінологічного знання.

Динамічність природження кримінологічного знання тягне появу нових напрямів, які іноді називають новими «кримінологіями». До таких, зокрема, належать: вайолентологія, кримінофамілістика, кримінопенологія, політична кримінологія, медіакримінологія, кримінологія війни, кримінотеологія, регіональна кримінологія, кримінологія закону, обчислювальна кримінологія та чимало ін. З урахуванням необхідності активного застосування методології системного підходу у галузі кримінології, існування та функціонування такого системного об'єкту, як кримінологічна система України, неможна відкидати ідеї щодо потенційного виділення специфічного напрямку кримінологічного знання та окремого різновиду кримінологічних досліджень. Таким є кримінологія систем або системна кримінологія.

У цьому зв'язку поділяється думка тих вчених, які вважають, що багатоаспектність наукового пізнання не має нічого спільного з порушенням принципів цілісності та системності кримінологічних знань. Навряд чи правильно іменувати нові напрями кримінологічних досліджень, самостійні комплекси (підгалузі) кримінологічних знань окремими «кримінологіями». В іншому разі це може призвести до втрати самостійного статусу кримінологічної науки [11; 1, с. 32].

Перелічені та деякі інші «нові» галузі кримінологічного знання слід також розглядати крізь призму прояву комплексності кримінологічних досліджень. Це виражається у внутрішньосистемній повноті й різноманітності питань, які досліджує кримінологія, а також у її зовнішньосистемній взаємодії з іншими науками при дослідженні різних боків єдиних соціальних проблем. Надання авторами таких «кримінологій» (у разі наполягання на їх самостійному характері) штучного статусу новіт-

ності й предметної автономності зумовлено їх «корисливо-прагматичною» налаштованістю на перебільшення власних наукових результатів. Від констатації положення про новизну щодо комплексної кримінологічної розробки того чи іншого, нехай і відносно нового, виду протиправної діяльності та запропонування стратегії й тактики його запобігання результати такого дослідження аж ніяк не постраждають, як і гордість та наукова слава його розробників.

Як бачимо, перманентне й фактично безперервне прагнення і кримінологічної системи України, і її окремого комплексу кримінологічної доктрини до постійного розвитку й самоудосконалення, що пов'язуються із процищенням кримінологічного знання про явище злочинності та шляхи її запобігання, є насправді природним системним параметром. Без наповнення комплексу кримінологічної доктрини новими та більш раціональними ідеями та положеннями вона приречена на стагнацію й зрештою на поступовий занепад. Це результує неможливість досягнення кримінологічною системою України мети її функціонування в умовах динамічних глобальних та національних трансформацій.

Висновки. Розгляд проблеми комплексності кризь призму повноти та змісту комплексу кримінологічної доктрини дає підстави для констатації про таке:

1. Пізнання проблеми комплексності у галузі кримінологічної науки передбачає її дослідження з активним застосуванням методології системного підходу, а також її вивчення за допомогою кримінологічної системи України.

2. Кримінологічна система утворена комплексами кримінологічної доктрини, кримінологічного законодавства, кримінологічної політики, кримінологічного світогляду, кримінології як навчальної дисципліни та кримінологічної діяльності. В основі такого системного утворення перебуває саме комплекс теорії кримінологічної науки.

3. Віднесення кримінології до «комплексних» наук ставить під сумнів її самостійний характер. Умовно комплексний характер кримінологічної науки виражається хіба що у використанні нею методів споріднених галузей наукового знання для якісного вивчення явища кримінальної протиправності та розробки ефективних заходів його запобігання.

4. Злочинність вважається складною хаотизованою, здебільшого неорганізованою,

дисипативною (нелінійною) емерджентною відкритою соціальною системою. Вона тісно взаємодіє із кримінологічною системою з огляду на прагнення останньої фрагментувати та трансформувати злочинність для зменшення ступеня її криміногенності, поширеності та скорочення її негативних соціальних наслідків для держави і українського суспільства.

5. Кількісно-якісні параметри кримінологічної доктрини корелюють з її повнотою, змістом, а також взаємодією різних елементів предмета кримінології між собою.

6. Обсяг повноти предмету кримінологічної науки залежить від кількості його елементів. Предмет кримінології не повинен бути статичним. Він прагне до внутрішньоконплексного розвитку й удосконалення шляхом включення до нього таких елементів, як: жертва кримінальних правопорушень; прогнозування злочинності; стратегування, програмування і планування заходів запобігання кримінальним правопорушенням.

7. На вектор розвитку кримінологічного знання впливає оточуюча соціально-правова дійсність. Протягом 2020–2025 рр. істотний вплив на розвиток кримінологічної доктрини здійснили такі неординарні соціальні події в Україні, як пандемія коронавірусу та російська військова агресія.

8. Значення комплексу кримінологічної доктрини полягає у: виконанні нею ролі фундаментальної теоретичної основи для усієї національної кримінологічної системи; залежності подальшого розвитку решти комплексів від глибини та якості теорії кримінологічної науки; її істотному впливі на інші складові системи наук кримінально-правового циклу; кореляції успіху у некаральному впливі на явище злочинності від відповідних теоретичних напрацювань і розробок учених кримінологів та ін.

9. Подальше пізнання проблеми комплексності у кримінології пов'язується із: а) розширенням її сутнісних характеристик; б) уточненням співвідношення комплексності та системності; в) поглибленням окремих аспектів комплексу кримінологічної теорії на кшталт системного характеру злочинності, співвідношення соціального та біологічного боків в особі злочинця, демонстрації комплексності на прикладі широкого категоріально-понятійного ряду, що визначає діяльність із запобігання правопорушенням; г) демонстрацією глибини комплексності за іншими рівнями кримінологічної системи тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007. 424 с.
2. Колодяжний М.Г. Емуляція в системі наук кримінально-правового циклу. Методологічні засади криміналістики: традиції та новації: зб. мат. Криміналістичних читань, присвяч. пам'яті акад. В.О. Коновалової (Харків, 28 берез. 2025 р.) / редкол.: А.П. Гетьман, В.М. Шевчук, Є.Є. Демидова та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. криміналістики; Нац. акад. прав. наук України; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2025. С. 123–128.
3. Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В.В. Сокурченко (голова), О.М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О.М. Литвинов. Харків: Факт, 2021. 870 с.
4. Батиргарєєва В.С. Роль положення ст. 34 КК України у визначенні масштабів рецидивної злочинності. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: мат. міжнар. наук.-практ. конф.* (Харків, 11–12 жовт. 2012 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2012. С. 482–486.
5. Борисов В.І. Вибрані твори; уклад.: В.В. Базелюк, С.В. Гізімчук, Л.М. Демидова та ін.; відп. за вип. М.В. Шепітько. Харків: Право, 2018. 784 с.
6. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посіб. Київ: АртЕк, 1997. 208 с.
7. Стратегія забезпечення дорожнього руху в Україні: виклики, проблеми, рішення: монографія / В.В. Голіна, В.С. Батиргарєєва, Б.М. Головін та ін.; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України. Харків: Право, 2024. 432 с.
8. Орлов Ю.В. Механізм нормативно-правової детермінації злочинності. *Право і безпека*. 2012. № 4. С. 173–179.
9. Колодяжний М.Г. Детермінаційний комплекс насильницьких вимогань. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2009. Вип. 17. С. 301–311.
10. Маноха О.Є. Системний аналіз в кримінології: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 1996. 23 с.
11. Туляков В.О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2001. 42 с.
12. Головін Б.М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 168–184. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.149.200724>.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2025
Стаття рекомендована до друку 22.11.2025

Переглянуто 11.11.2025.
Опубліковано 30.12.2025

M. G. KOLODYAZHNY

Candidate of Law, Senior Researcher,

Head of the Department of Criminological Research

E-mail: mkolodyazhny@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2149-9165>

*Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems
of the National Academy of Law Sciences of Ukraine
Kharkiv, 61002, Hryhoriya Skovorody Street, 49*

CRIMINOLOGICAL DOCTRINE AS A COMPLEX OF THE CRIMINOLOGICAL SYSTEM OF UKRAINE

ANNOTATION. *Introduction.* Based on the results of empirical and theoretical research, the article examines the understudied issue of complexity within criminological science through the understanding of the criminological doctrine as a key complex of the criminological system of Ukraine. A number of arguments are provided to substantiate the relevance of the issues under study. The fragmented nature of knowledge on this topic is explained by the limited interdisciplinary (interbranch) interpretation of the concept of complexity both in the field of legal science in general and in criminology in particular. The aim of the study is to explore the external-system and internal-system characteristics of the complexity of criminological theory as a distinct level of the criminological system of Ukraine. The results of the study are based on the dialectical method, its individual principles, laws, and categories. The conceptualization of the problem of complexity in criminological science is grounded in the general scientific methodology of the systems approach.

Summary of the main results of the study. The complex nature of criminological doctrine is revealed through: conducting a discussion on the issue of considering criminology as a “complex” science; identifying intersystem connections of criminology with other sciences of the criminal law block; providing arguments in favor of the systemic nature of crime; presenting a scientific description of the internal-system integrity of the criminological doctrine across all elements of the subject of criminology; and evaluating traditional views on the scope of criminological science.

Conclusion. It is substantiated that the understanding of complexity is possible through the criminological system of Ukraine; the criminological doctrine is the foundation of such a systemic object; criminology itself is not a complex science; crime is a social system; and the classical subject of criminological science should be expanded.

KEY WORDS: *complexity, complex approach, criminological doctrine, criminological theory, criminological system.*

REFERENCES

1. Zakaluk A.P. (2007). The Course of Modern Ukrainian Criminology: Theory and Practice: In 3 Books. Book 1: Theoretical Foundations and History of Ukrainian Criminological Science. Kyiv: In Yurye. 424 p. (in Ukrainian).
2. Kolodyazhny M.G. (2025). Emulation in the System of Criminal Law Sciences. In Methodological Foundations of Criminalistics: Traditions and Innovations: Collection of Materials of the Criminalistics Readings Dedicated to the Memory of Academician V.O. Konovalova (Kharkiv, March 28, 2025) / Editorial Board: A.P. Hetman, V.M. Shevchuk, Ye.Ye. Demydova et al.; Yaroslav Mudryi National Law University, Department of Criminalistics; National Academy of Law Sciences of Ukraine; Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Law Sciences of Ukraine. Kharkiv: Pravo. Pp. 123–128. (in Ukrainian).
3. The Great Ukrainian Criminological Encyclopedia (2021). In 2 Vols. Vol. 2: M–Ya / Editorial Board: V.V. Sokurenko (Head), O.M. Bandurka (Co-chair) et al.; Scientific Editor O.M. Lytvynov. Kharkiv: Fakt. 870 p. (in Ukrainian).
4. Batyrgareieva V.S. (2012). The Role of Article 34 of the Criminal Code of Ukraine in Determining the Scale of Recidivist Crime. In Main Directions of the Development of Criminal Law and Ways to Improve the Legislation of Ukraine on Criminal Liability: Materials of the International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, October 11–12, 2012) / Editorial Board: V.Ya. Tatsii (Editor-in-Chief), V.I. Borysov (Deputy Editor-in-Chief) et al. Kharkiv: Pravo. Pp. 482–486. (in Ukrainian).
5. Borysov V.I. (2018). Selected Works; Compiled by V.V. Bazelyuk, S.V. Hizimchuk, L.M. Demydova et al.; Executive Editor M.V. Shepitko. Kharkiv: Pravo. 784 p. (in Ukrainian).
6. Frolova O.H. (1997). Crime and the System of Criminal Punishments (Social, Legal, and Criminological Problems and Ways to Solve Them Using Logical and Mathematical Methods): A Textbook. Kyiv: ArtEk. 208 p. (in Ukrainian).
7. Holina V.V., Batyrgareieva V.S., Holovkin, B.M. et al. (2024). Road Traffic Safety Strategy in Ukraine: Challenges, Problems, Solutions: Monograph. Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Law Sciences of Ukraine. Kharkiv: Pravo. 432 p. (in Ukrainian).
8. Orlov Yu.V. (2012). The Mechanism of Normative and Legal Determination of Crime. *Law and Security*. Vol. 4. Pp. 173–179. (in Ukrainian).
9. Kolodyazhny M.G. (2009). Determinative Complex of Violent Extortions. *Issues of Crime Prevention*. Issue 17. Pp. 301–311. (in Ukrainian).
10. Manokha O.Ye. (1996). System Analysis in Criminology: Abstract of the Dissertation for the Degree of Candidate of Juridical Sciences: 12.00.08. Kyiv. 23 p. (in Ukrainian).
11. Tuliakov V.O. (2001). The Doctrine of the Victim of Crime: Socio-Legal Foundations: Abstract of the Dissertation for the Degree of Candidate of Juridical Sciences: 12.00.08. Odesa. 42 p. (in Ukrainian).
12. Holovkin B.M. (2020). The Present and Future of Criminology. *Problems of Legality*. Issue 149. Pp. 168–184. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.149.200724>. (in Ukrainian).

The article was received by the editors 08.10.2025
The article is recommended for printing 22.11.2025

The article was revised 11.11.2025
This article published 30.12.2025